

СРБОЉУБ Ђ. СТАМЕНКОВИЋ*
ДРАГИЦА Р. ГАТАРИЋ

НЕКИ ПРОСТОРНО-ДЕМОГРАФСКИ АСПЕКТИ ДНЕВНЕ ИНТЕРАКЦИЈЕ БЕОГРАДА И ОКОЛИНЕ¹

Извод: Неоспорно је да Београд, главни град Републике Србије, између осталог, представља једну од водећих метропола Југоисточне Европе и Балканског полуострва. Његови гравитациони утицаји – конвергентни и дивергентни, у великој мери превазилазе границе матичне државе. На основу расположивих података, по попису становништва 2002. године, извесно је да се према Београду и из Београда ка ужем и ширем окружењу свакодневно креће 134 415 миграната – радника, ученика и студената, с тим што је маса конвергентне дневне миграције већа (120 585 миграната или 89,7%) од масе дивергентних дневних кретања (13 830 миграната или 10,3%). Дневни урбани систем Београда обухвата знатно просторство са мноштвом, у правом смислу те речи, различитих врста и типова насеља из којих град добија дневне мигранте и којима свакодневно даје мигранте.

Кључне речи: Београд, дневни мигранти (радници, ученици и студенти), насеље, конвергентне и дивергентне дневне миграције

Abstract: Belgrade as the capital of the Republic of Serbia represents, among others, one of the leading metropolises of Southeastern Europe and Balkan Peninsula. Its gravitation impacts-convergent and divergent, exceed to a great extent the borders of mother country. On basis of available data, by the census of 2002, it is for certain that 134,415 migrants - workers, pupils and students are moving daily to Belgrade and from Belgrade towards closer and broader surroundings, but mass of convergent daily migration is larger (120,585 migrants or 89.7%) than mass of divergent daily movements (13,830 migrants or 10.3%). Daily urban system of Belgrade includes considerable area of many diverse kinds and types of settlements wherefrom the city receives daily migrants and wherein it gives the migrants daily.

Key words: Belgrade, daily migrants (workers, pupils and students), settlement, convergent and divergent daily migrations

Општи осврт

Дневне миграције становништва као савремена друштвена појава имају више-струки значај у сагледавању просторно-функционалних односа и веза у мрежи и систему насеља. Оне су показатељ квалитета просторно-функционалне организације, битна одлика степена функционалне интеграције у мрежи насеља и релевантан фактор просторне и социо-економске трансформације насеља (Стаменковић, 1996).

У науци, како у европским и светским релацијама (Gottmann, 1961; Berry, 1964; Lee, Donald, 2003. и др.) тако и у научним истраживањима у Србији, више пута је потенциран значај и потреба проучавања феномена дневних миграција становни-

* Др Србољуб Ђ. Стаменковић, редовни професор, Универзитет у Београду – Географски факултет, Студентски трг 3/III, Београд.

Мр Драгица Р. Гатарич, асистент, Универзитет у Београду – Географски факултет, Студентски трг 3/III, Београд.

¹ Рад представља резултат истраживања пројекта 146010, који финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије.

штва, као и дневних (локалних) урбаних система (Стаменковић, 1998; Тошић, Неве-нић, 2007. и др.). С тог становишта у нашој земљи има више покушаја да се истражи-вањима на мањим територијалним и функционално-организационим јединицама, пре-тежно теренским, али у новије време и оним који се заснивају на посебној статистич-кој обради резултата пописа становништва (Стаменковић, Гатарић, 2006; Стаменко-вић, Гатарић, 2007; Лукић, 2007), формира довољно поуздан и прецизно формулисан фонд научних знања о дневним миграцијама становништва релевантан, пре свега, за теорију, методологију и праксу просторног планирања (Тошић, Крунић, 2005; Тошић, Стојановић, Милетић, 2005), као и друга подручја друштвене праксе.

Имајући у виду поменуте чињенице, на овом месту осврнућемо се само на не-ке главне одлике дневних миграција становништва Београда – конвергентних и дивер-гентних, уз напомену да ће о томе бити и других радова, у овој и сличним научним публикацијама.

Научно-информативну основу овог рада представљају подаци, који иначе ни-су публиковани, као ни доступни широј научној и стручној јавности, формирани по-себном обрадом резултата пописа становништва Србије 2002. године у Републичком заводу за статистику Србије. Утврђено је да укупну масу дневних миграната Београда чине 134 415 становника, од којих су 95 991 или 71,4% радници, док остали – 38 424 или 28,6%, припадају категорији школске деце и омладине (ученици и студенти).

Табела 1. – Укупна маса дневне миграције Београда

Категорија	Радници	%	Ученици и студенти	%	Укупно	%
Конвергентне миграције	84 097	87,6	36 488	95,0	120 585	89,7
Дивергентне миграције	11 894	12,4	1 936	5,0	13 830	10,3
Укупно	95 991	100,0	38 424	100,0	134 415	100,0

Извор: Посебна статистичка обрада резултата пописа становништва 2002. године, Републички завод за статистику Србије, Београд.

Дневну интеракцију Београда и околине – уже и шире, карактеришу следећа релевантна просторно-демографска обележја:

– конвергентни утицаји су израженији и преовлађујући: територијално, насео-бински и демографски (девет пута су већи од дивергентних), јер у њима учествује 1,6% укупног становништва Града Београда који свакодневно долазе у Београд ради обављања функције рада или стицања образовања (основног, средњег, високог и уни-верзитетског);

– структурни однос конвергентне и дивергентне дневне миграције износи 89,7:10,3%,

– структурни однос радне снаге, с једне стране, и ученика и студената, с дру-ге, конвергентне дневне миграције износи 69,7:30,3%, а дивергентне 86,0:14,0% и

– дневни конвергентни и дивергентни гравитациони утицаји Београда у знат-ној мери превазилазе границе матичне државе досежући у виду издужених простор-них праваца до многих насеља, углавном већих, у ширем окружењу Србије, на терито-ријама бивших југословенских република.

Конвергентне дневне миграције

У конвергентном дневном кретању учествује 120 585 становника, од којих су 84 097 радника и 11 894 ученика и студената. Дистрибуција радника дневних миграната обавља се из 1 150 насеља, а школске деце и омладине из 1 102 насеља на терито-рији АП Војводине и централне Србије, с тим што постоје више стотина насеља из ко-јих град добија и раднике и ученике и студенте дневне мигранте.

Табела 2. – Просторни распоред конвергентне дневне миграције Београда

Територија	Радници	Број насеља	Ученици и студенти	Број насеља	Укупан број миграната	%
Војводина	15 301	236	9 786	244	25 087	20,8
Централна Србија	68 796	914	26 702	858	95 498	79,2
Косово и Метохија	-	-	-	-	-	- ²
Укупно	84 097	1 150	36 488	1 102	120 585	100,0

Извор: Посебна статистичка обрада резултата пописа становништва 2002. године, Републички завод за статистику Србије, Београд.

Главну масу дневних миграната Београд добија из насеља на територији централне Србије. У овим кретањима учествују 95 498 житеља, од којих су 68 796 радника или 72,0%, који свакодневно долазе из 914 насеља, а 26 702 ученика и студента или 28,0%, који се према Београду крећу из 858 насеља. Из војвођанских насеља економску егзистенцију остварује и образовање стиче у Београду 25 087 миграната (15 301 радник или 61,0% и 9 786 ученика и студената или 39,0%). Дистрибуција радника миграната према Београду врши се из 236 насеља, или из 50,5% укупног броја војвођанских насеља, а ученика и студената из 244 насеља или 52,2%³.

Највише радника миграната Београд добија из Борче (8 556 миграната), Калуђерице (6 065), Сремчице (4 483), Сурчина (3 233), Нове Позове (2 567), Панчева (2 397), Рипња (2 260), Лештана (2 171), Нових Бановаца (1 858), Добановаца (1 764 мигранта) итд., а ученика и студената из Панчева (3 044 мигранта), Борче (2 643), Калуђерице (1 775), Сремчице (1 461), Обреновца (1 239), Сурчина (999), Нове Пазове (890), Младеновца – вароши (818), Лазаревца (762), Смедерева (743 мигранта) итд.

Дивергентне дневне миграције

Извесно је да расположива статистичка грађа омогућава поузданија тумачења изражености дивергентних дневних миграција становништва Београда у односу на конвергентне миграције на територији Србије.

Табела 3. – Просторни размештај дивергентне дневне миграције Београда

Територија	Радници	Број насеља	Ученици и студенти	Број насеља	Укупан број миграната	%
Војводина	2 775	102	479	27	3 254	23,5
Централна Србија	6 859	256	553	49	7 412	53,7
Косово и Метохија	70	24	31	7	101	0,7
Остале територије	228	75	51	12	279	2,0
Непознато	1 962	-	822	-	2 784	20,1
Укупно	11 894	457	1 936	95	13 830	100,0

Извор: Посебна статистичка обрада резултата пописа становништва 2002. године, Републички завод за статистику Србије, Београд.

Стални житељи Београда, њих 13 830, запослени су у 457 насеља, а школују се у 95 насеља на територији Србије и околних земаља (у Македонији, Црној Гори, Босни и Херцеговини, Хрватској и Словенији). Са знатном поузданошћу се може тврдити да многи мигранти ка насељима у околним државама (Подгорици 57 миграната, Котору 18, Бањалуци 13, Бијељини 12, Никшићу 12, Цетињу 11 миграната итд.) не припадају категорији дневних миграната, већ недељним, двонедељним, месечним и

² С обзиром на то да 2002. године није обављен попис становништва на територији АП Косово и Метохија подаци о обиму и размештају дневних миграција становништва ка Београду са овог дела територије Србије су непознати, а неоспорно је да су дневне, недељне, двонедељне и месечне миграције заступљене у знатном броју, нарочито српског становништва.

³ На територији Војводине се налази укупно 467 сталних насеља.

сличним мигрантима. Евидентно је и веће учешће миграната за које је непознато одредиште рада и школовања (2 784 мигранта – 1 962 радника или 70,5% и 822 ученика и студента или 20,1%).

Највећа дистрибуција радника миграната је према следећим насељима: Сурчину (1 285 миграната), Панчеву (1 173), Гроцкој (686), Обреновцу (600), Винчи (374), Новом Саду (356), Лазаревцу (329), Барајеву (273), Старој Пазови (255), Падинској Скели (251 мигранат) итд., а ученика и студената: Новом Саду (325 миграната), Крагујевцу (129), Гроцкој (77), Нишу (61), Барајеву (55), Панчеву (32), Крушевцу (30), Ваљево (28), Блацу (26), Старој Пазови (26), Сремској Каменици (22 мигранта) и др.

Дневна интеракција у склопу Града Београда

Дневна просторно-функционална повезаност – конвергентна и дивергентна (радника, ученика и студената), Београда највећа је са насељима у непосредном окружењу, са којима град чини административно-управну и просторно-функционалну целину, или у оквиру његове нодалне регије која превазилизи територијални оквир Града Београда. Интензитет повезаности најизраженији је са насељима у субурбаном појасу Београда (Борчом 11 342 мигранта, Калуђерицом 7 917, Сремчицом 6 019, Сурчином 5 526, Обреновцем 3 474, Рипњом 2 905, Лештанима 2 860, Добановцима 2 514, Врчином 2 311, Падинском Скелом 2 208 миграната итд.).

Табела 4. – Територијални размештај конвергентне дневне миграције у склопу Града Београда

Тип насеља	Радници	Број насеља	Ученици и студенти	Број насеља	Укупан број миграната	%
Градска	21 709	17	8 771	17	30 480	35,7
Остала	42 322	132	12 687	134	55 009	64,3
Укупно	64 031	149	21 458	151	85 489	100,0

Извор: Посебна статистичка обрада резултата пописа становништва 2002. године, Републички завод за статистику Србије, Београд.

Табела 5. – Просторни распоред дивергентне дневне миграције у склопу Града Београда

Тип насеља	Радници	Број насеља	Ученици и студенти	Број насеља	Укупан број миграната	%
Градска	3 738	15	135	9	3 873	66,3
Остала	1 907	64	64	5	1 971	33,7
Укупно	5 645	79	199	14	5 844	100,0

Извор: Посебна статистичка обрада резултата пописа становништва 2002. године, Републички завод за статистику Србије, Београд.

У просторном комплексу Београд – уже окружење, под којим овом приликом подразумевамо Град Београд као административно-управну целину, доминирају конвергентне дневне миграције, у којима учествује 85 489 становника (или 5,4% укупног становништва Града Београда) који путују ка граду ради остваривања економске егзистенције или школовања, од којих је 74,9% радника, а 25,1% школске деце и омладине. С друге стране, истовремено из Београда ка околним насељима креће се 5 844 становника (96,6% радника и 3,4% ученика и студената).

Закључак

Из мноштва изнетих чињеница у овом кратком раду произилазе следећи релевантни закључци:

– коришћени фонд података о конвергентним и дивергентним дневним миграцијама становништва Београда и околних насеља, који је формиран посебном статистичком обрадом резултата пописа становништва 2002. године, омогућава поуздано

сагледавање квантитета и квалитета просторно-функционалних односа и веза у мрежи насеља, како Београда тако и шире територије;

– по обиму конвергентне и дивергентне дневне миграције, у којима учествује 1,8% укупног становништва Србије без територије АП Косова Метохије, као и по другим битним индикаторима (број запослених радника, број ученика и студената, учешће у формирању народног дохотка итд.) за сагледавање функционалног значаја, Београд представља водеће жариште Србије које својом дисперзивном и апсорпционом гравитационом снагом у великој мери утиче на повезаност и трансформацију насеља на знатној територији и

– дневна интеракција Београда (конвергентна и дивергентна) радне снаге, школске деце и омладине најразвијенија је у склопу Града Београда, нарочито са насељима у његовом субурбаном појасу, с тим што се на овој територији налази и два насеља (Пркосава и Сакуља⁴ код Лазареваца) која са градом немају дневну повезаност.

Литература

- Стаменковић, С. Ђ. (1996). Дневне миграције становништва у географским проучавањима насеља Србије. *Становништво*, Година XXXIV, бр. 3–4, стр. 43–60.
- Gottmann, J. (1961). *Megalopolis. The Urbanized Northeastern Seaboard of the United States*, Mass.: M.I.T. Press, pp. 191.
- Berry, B. J. L. (1964). *Cities as Systems within Systems of Cities*, Papers and Proceedings of RSA, 13, pp. 43.
- Lee, B. S., J. Mc Donald (2003). Determinants of Commuting Time and Distance for Seoul Residents: The Impact of Family Status on the Commuting of Woman. *Urban studies* Vol. 40, pp. 1285.
- Стаменковић, С. Ђ. (1998). Научне потребе за релевантним фондом пописних података о дневним миграцијама радне снаге и школске омладине. У *Статистичару*. Београд: Статистичко друштво Србије, Републички завод за статистику Србије и Савезни завод за статистику, Београд, стр. 58–62.
- Тошић, Д. и Невенић, М. (2007). Дневни урбани систем – просторни израз дневне миграције становништва. *Демографија*, књ. IV, стр. 163–176.
- Стаменковић, С. Ђ. и Гатарих, Д. Р. (2006). Чачак и његов дневни урбани систем (I део). *Гласник Српског географског друштва*, 86 (2), 171–178.
- Стаменковић, С. Ђ. и Гатарих, Д. Р. (2007). Чачак и његов дневни урбани систем (II део). *Гласник Српског географског друштва*, 87 (1), 107–112.
- Лукић, В. (2007). Селективност дневних миграната у Србији према полу. *Гласник Српског географског друштва*, 87 (2), 67–77.
- Тошић, Д. и Крунић, Н. (2005). Урбане агломерације у функцији регионалне интеграције Србије и Југоисточне Европе. *Гласник Српског географског друштва*, 85 (1), 137–148.
- Тошић, Б., Стојановић, Б. и Милетић, Р. (2005). Популационо-функцијски процеси у насељима и центрима: пример еврорегиона ”Дунав за 21. век” у Србији. *Гласник Српског географског друштва*, 85 (1), 149–156.

⁴ Становништво села Сакуље је 1984. године пресељено у више насеља на територији општине Лазаревац због ширења површинског копа лигнита (”Поље Д”), али и поред тога насеље је уписано у Системски списак насеља Републике Србије (Републички завод за статистику Србије, Београд, 2002) и постоји статистичкој евиденцији (Стаменковић, 2004).

Summary

**SOME SPATIAL-DEMOGRAPHIC ASPECTS OF DAILY INTERACTION
OF BELGRADE AND SURROUNDINGS**

The paper uses data on convergent and divergent daily migrations of workers, pupils and students (134,415 migrants) of Belgrade and surrounding settlements, originated from special statistical processing of the census results of 2002. They enable reliable recognition of the quantity and quality of spatial-functional relations and links in the network of the settlements of Belgrade and broader territory as well.

According to the scope of convergent (120,585 migrants) and divergent (13,830 migrants) daily migration, where 1.8% of the total population of Serbia without the territory of AP of Kosovo and Metohia participates, as well as according to other important indicators (number of employed, number of pupils and students, participation in the formation of national income, etc) of functional significance, Belgrade represents the leading center of Serbia which by its dispersive and absorption gravitation strength influences to a great extent on the connection and transformation of the settlements on vast territory.

Daily interaction of Belgrade-convergent (85,489 migrants) and divergent (5,844 migrants), manpower, schoolchildren and youth is the most developed within the City of Belgrade, especially in the settlements of its sub-urban belt, but there is also a group of settlements which do not have daily connection on this territory (2 settlements: Prkosava and Sakulja-displaced in 1984 due to expansion of surface prospect of lignite, near Lazarevac).